

ЛІТАРАТУРНЫ ДАДАТАК

Да газеты „САВЕЦКАЯ БЕЛАРУСЬ“

№ 3

ВЫХОДЗІЦЬ 2 РАЗЫ ў МЕСЯЦ

29-га ЛЮТАГА

З Ё М Е С Т

Чырвоная армія ў беларускай літаратуры. Нарыс—*І. Крас.* На перавыбарх сельсавету. Верш—*Пятро Глебка.* Здань. Апавяданьне—*С. Хурсік.* Раньняе. Верш—*Н. Вішнеўская.* На разведцы. Апавяданьне—*Я. Ліманаўскі.* Новае аб Багушэвічу. *Павал Любецкі.*

І. Крас.

ЧЫРВОНАЯ АРМІЯ ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ.

Дзесяць мінула слаўнай, непераможнай, на штыках якой трымаецца воля наша. Гэтыя дзесяць—цэлая эпоха няўміручая, пакуль жыццё людзкі род. Гэтая эпоха мае свае легенды і байкі; песьні аб ёй на бязліччы мова ў складзены, успаміны аб ёй запальваюць натхнёным вочы паэта.

Нездарма цэлы васьм гэты перыяд нашае літаратуры звязан з паходамі, абвешчанаю равалюцыйных боёк.

Якое-ж месца займаюць гэтыя паходы ў мастацкай творчасці, хто і ў якой меры адбіў эпоху чырвонаармейскіх будняў, калі франты адмёрлі і барацьба за вызваленне чалавецтва набыла іншыя формы?

З гэтага пункту гледжаньня зьвернемся да нашае паэзіі. Трэба сказаць, што да равалюцыйных тэм у савецкай паэзіі ёсць тры спосабы падыходу, інакш кажучы, тры спосабы іх трактоўкі.

Адзін спосаб—калі аснаўная ідэя песна прасякнута сацыяльнаю ўсвядомленасьцю, калі гэтая апошняя зьяўляецца тыпічнаю для данага твору. З гэтага боку характэрна лірычная творчасць М. Чарота. Яго паэма «Босыя на вогнішчы», гэты вясельны помнік равалюцыйнаму беларускаму басаножа, зьяўляецца прыкладам поўнага сьмтэзу ідэі твору і канкрэтнае сацыяльнае зьявы.

... Яны—байцы вялікай раці,
Іх хаты там, дзе ёсць прапор.
Няволя, крывіда—вось іх маці!
Ідуць яны да сонца, зор.

За імі йдзе, хто голы, босы,
Ў пануце жыў хто цэлы век...
Дарогу чорны сьнег заносіць—
Загінуць можа чалавек.
— Загінуць? Што-ж, на тэй магіле,
Якая зможа прыгарнуць,
Вясною раньняй, урадлівай
Прыгожа кветкі расцьвітуць.

Сьмялей! Нас будуць біць каменем:
Мы—нашых вольных дзён прарок.
(„Босыя на вогнішчы“).

Гэтая, мо' задоўга, вынятка адбівае як найлепш такое станаўленьне паэты да тэмы.

Другая паэма Чарота «Марына» напісана з тым-жа падыходам да трактоўкі тэмы. Архітэктоніка вершу, сама тэма—каханьне і равалюцыйная барацьба,—неяк у пачатку прымушаюць чытача задумацца аб «мастацкай праўдзе» данага твору; аднак, дачытаўшы да канца, кожны яе знойдзе. Наогул, голае ідэалізацыі няма ў лірыцы Чарота.

А. Александровіч даў 2-3 вершы-агіткі, якія, бязумоўна, прасякнуты тым-жа ўнутраным злучэньнем ідэі твору і падкрэсьленьнем сацыяльнае ўсвядомленасьці:

Сьмела ўперад дружным сьпевам
Раз! Два! Левай!
... Цемра туліцца ў шынялях...
Зможам! Ленінакай шрапнэляй!
... Гэй, разгонны полк чырвоны,
Чао прыйшоў, раўняй калёны!
(Чырвонаармейская
Па белар. друку, стар. 28).

У Александровіча мы знаходзім пра-стату тэматыкі. Часамі ўжываемая сымболіка зусім не перашкаджае поўнасьцю ўразумець мэтайнасьць паэты.

... Глянь!
Апошняя карта лягла
чырвоная масьці—
наша.
Усё расказала, усё, што змагла.
На варце!
Будзь сьмелым!
Ня страшна!

(Угрунь, стар. 125).

У той-жа эмацыянальна-моцнай форме паэта даў малюнак паветранага бою.

... Самалёт «Беларусь» кружыцца—
сілай памераць, падушцаца.
Чуеш, схватка, звонць
кулямёты за кулямётамі.
У сінім бяздоньні пагоня
самалётаў за самалётамі.
(Па Белар. бруну, стар. 29).

Тут глыбокі сымбаль узьлёту цэлае, раней безназоўнае краіны, але як лёгка ўспрымаецца ён самым радавым чытачом.

А вось новы спосаб трактоўкі тэмы, гэта—процістаўленьне ідэі, якая зьяўляецца ў даным разе тэзаю, яе антытэзе. Тут мы ўжо маем ня толькі агітацыйную лірыку, а і арыентацыйную, бо ў даным разе паэта імкнецца высветліць для сябе складаны сацыяльны абставіны.

У гэтым сэнсе характэрна творчасць А. Дудара.

... Тры браты па крывавым полі—
кожны жыць яшчэ годы рад...
— Краю роднага ня ўбачу я ніколі,—
гаварыў старэйшы брат.

А другі оказаў:

— Хачу жыць я:

Ня стрымаць нам ворага палкі;
гляну, як у залацістым жыце
буйнай сінню гараць васількі.

Трэці брат каня растрыножыў:

— Я памру, дык загіне край:
буду клікаць людзей я на бой
прывяду я новую раць.

(І залацісьцею і сталё-
вей, стар. 13).

Тут мы бачым сваяобразную дыялек-
тычнасьць, дадзеную ў высокалірыч-
най форме.

... Брат старэйшы лёг на п госьце;
брат сярэдні аддаў дзяўчы е;
брат малодшы ворагаў кось і
размятаў па палёх і лагчынах.

(Там-жа, стар. 13).

Такога роду лірыка больш эмацыя-
нальная, але яна (мо' якраз загэтым) і
больш абстрактная, з станаўленьнем
на індывідуальныя трывогі душы са-
мога паэты. Усе вершы А. Дудара аб
паходах маюць выразна выяўленае
вылучэньне з асьпеўваемае сацыяльнае
зьвяі яе асноўнае ідэі.

Такога ж роду, прасякнутыя глыбо-
каю пачуцьцёвасьцю, зьяўляюцца вер-
шы аб барацьбе З. Бядулі. У яго «З
сказаў буры і віхору» (гл. «Полымя»
№ 3 за 1924 г.) чытаем:

Што рабіць?

Завойнаў люд па вёснах—

...Што рабіць?

Дзе воі нашыя?

Дзе нашыя чырвоныя соналы

З зоркай на шаломах,

З бурай-вольніцай ў грудзях,

З полымем штандараў на шыкох,

Дзе воі Леніна,

Дзе?

—Тут—

гукнуў Янка Віхрабурны.

Ан. Вольны ў сваім вядомым усёй
беларускай моладзі вершы „Мікола“
таксама дае стылізаваны і абагульняю-
чы малюнак чырвонага фронту з уста-
ноўкаю на глыбокую эмацыяналь-
насьць.

...Эх, ратуйма-ж той край, што з
суглінкамі,

Беларусь-край стрыножных палёў,

Ты сказаў, і, здаецца, сьлязінкамі

Журба зьбегла з тваіх вачоў.

Але можа мле гэта здалосся,

Ну, вядома, бываюць выпадкі,

Бо такі быў хмялёвы вечар,

І так шчыра лучынілі хаткі.

(«Полымя» № 3 за 1924 г.)

У апошні час надта часта зьяўлілі-
ся ў друку вершы пра паходы паэты

Міколы Хведаровіча. Перада мною цэлы
цыкль такіх вершаў; яны складаюць
цэлую эпопею грамадзянскае вайны,
таму на іх трэба спыніцца асобна.
Чым характэрны вершы М. Хведараві-
ча? У яго мы ня бачым таго нахілу
да тыпізацыі, як гэта было вышэй.
Галоўная ўвага ім зварочваецца на дэ-
талі і падрабязкі.

Мы ішлі ў ануцах,

Мы босыя ішлі.

І чуўся пявучы

Змаганьня заклік.

...Зялёныя шаты,

Высокі асьнік,

Сялянскія хаты

Ішлі бараніць.

Выходзілі людзі,

Праводзілі нас:

„Хай добры вам будзе

Ў дарожаньчы час“.

Тут вось мы бачым новы падыход
да трактоўкі тэмы, падыход прын-
цыпова рэалістычны.

...У дарогу, усе ў дарогу!

Далён яе канец.

А ў зарасьлі бязогі,

Я, выбіты баец,

Заву на дапамогу,

Хапаю настылі...

І зломаную ногу

Цалуе твар зямлі.

У гэтых радках асобныя дэталі абста-
він і настрою настолькі робяць моц-
ным твор у цэлым, што вобраз бою
ўдзяляецца жывым, глыбока западаю-
чым у падсвядомае. У Хведаровіча ў
гэтых адносінах шмат агульнага з ра-
сейскім паэтам М. Святловым (гл.
яго вершы «Гренада», «Легенда», «Пес-
ня» і інш.): той-жа вянок асобных
падрабязкаў, сінтэзаваных у адзін
стройны сплёт захапляючых вобразаў.
Нават ты-ж настроі:

Нам цяпер абоім

Гэтакай парой

Цяжка перастроіць

Шаблю на пярэ.

Як бачым, шмат песень складзена
паэтам аб Чырвонай арміі, яшчэ больш
будзе іх складзена заўтра. У надыхо-
дзячых паходах у новы сьвет паэт буд-
дзе ня толькі ваякаю са зброяю ў ру-
ках—ён будзе лірыкам-баянам, песьні-
сказы якога—таксама вострая зброя
для клясавага ворага.

Зазірнем у мастацкую творчасць
празаічнага жанру. Трэба прызнаць,
што тут аб чырвонаармейскіх паходах
мы знойдзем ня так шмат. У нас яшчэ
не зьявіўся свой Фурманаў, раманы
якога («Чапаев», «Мятеж» і інш.)
зьяўляюцца няўміручым леталісам гра-
мадзянскае вайны; у нас ня было
яшчэ свайго Ёс. Іванова, свайго Бабэ-

ля. Яны прыдуць, чаканыя і нечака-
ныя, каб ажывіць у сказах мастацкіх
рамантыку першае кваліфікацыі барацьбы
за сусьветнае вызваленьне працоўных.

А сьняны? Сьняны мы маем асобныя
апавяданьні ў асобных бэлетрыстаў.

Першымі сказамаі ў прозе аб Чырво-
най арміі былі апавяданьні Я. Коласа.
З іх самымі характэрнымі зьяўляюцца
«Сымон Карага» і «Крывавы вір». У
першым (гл. „Полымя“ № 3-4 за 1923
год) даецца тып чырвонаармейца-каму-
нара, які, папаўшыся да бела-
гвардзейцаў у палон, ня можа ўтаіць
свае агіды да разьлюпаннага афіцар'я і
з гонарам прымае сьмерць, хоць жыць
так хацелася. У творы адбіваецца тра-
гедыя простых сялянскіх душ, выпад-
кова адзеўшых белагвардзейскія шы-
нэлі. У Карагі з гэтымі абманутымі
людзьмі хутка знаходзіцца агульная
мова; і калі Карага ваяцка ахвяраю
белагвардзейскае фронды, яны замяня-
юць яго ў шэрагах барацьбітоў рэва-
люцыі. Тут-жа абмалёван і адзін з
тых нямногіх чырвонаармейцаў-здрад-
нікаў, з душою нявольніка.

Другое апавяданьне: 1918 г.; пер-
шыя месяцы рабоча-сялянскае ўлады;
вёска вылівае вякамі накопленую
злосьць проці абшарнікаў. Пажары,
кроў учарайшых прыгнятацеляў. Аднак
вораг ня дрэмле. Вось насоўваюцца
войскі нямецкіх імперыялістаў. Вёскі
шлюць дабрахвотнікаў у чырвоную
гвардыю. І вось другі лягер—паніч
студэнт, які ўчора расьпінаўся за на-
род, сьняны аказаўся перад ім настоль-
кі чужым, што страх скоўвае яму ўсё
цела. Калі дабрахвотнікі бяруць з са-
бою яго на «немца», паніч у пералі-
ку дэзэртэруе. І тут-жа малюнак су-
ду паўстаўшага народу:

— Ваш гэта барчук?—спыталі каваля.

Каваль паўглядаўся.

— Здаецца, я-бы наш,—адказаў каваль.

Промень надзеі асьвятліў душу студэнта.

— А ты, стары, прызнаеш яго?

Дзед Патап кінуў на Грышу пануры
погляд, крыву памяўся і цьвёрта прамсвіў:

— Не, ня наша. Наш з рабатамі на
немца пайшоў.

Заняла сэрца ў Грышы.

— Дзядок, дзед Патап!—прамовіў ён:
—Нашто вы грэх на душу бераце? Хіба-ж
вы ня ведаеце мяне? Дзед Патап, дзядзя
Сьцяпан!—зварачаўся Грыша да сваіх ся-
лян.

— Ня ведаю, ня ведаю цібе, хто ты
ёсьць,—упарта зазаў дзед Сьцяпан.

(„Полымя“ № 7—8 за 1923 г.)

Гэта суд над усёй зграяй «прыяце-
ляў народу», якія адракаюцца ад гэ-
тага-ж народу ў адказны час.

У Цішкі Гартнага моцныя малю-
нкі грамадзянскае вайны пададзены ў
апавяданьнях «На руінах», «Ядзя Жу-
чок» і інш.

А. Нёманскі дае нам у рамантыч-
ных фарбах цудоўна схопленыя тыпы

сялян-чырвонаармейцаў у апавяданьнях «Дзэртыр», «Маці» і інш.

Фронт. Зіма. Чырвонаармеец Васіль гарчанее ў сакрэце, але перад вачыма яго поплаў, родная сенажаць у час касьбы. Перад вачыма каханая дружнына, сын. Сацыяльныя пачуцьці ня могуць перамагчы цягі ў родную вёску, да сям'і пакінутае. Жалівы прывід сьмерці суседзяў па цяпі яшчэ больш узнімае жаданьне жыць, і ён рашаецца пакінуць шэрагі барацьбітоў. Ды і ці адзі ён? Вось учора ноччу адзі з таварышоў

... раптам ускочыў і пачаў шукаць свой мяшок. Знайшоўшы, ён надзеў яго на плечы і зрабіў іроні два к выхаду.

бандыт. Маці, якая кажае больш Міхася. Рыгор, нялюбы сын, аддае ў ле перад вачыма на расстрэл Міхася. І, усё-ж такі, матка ўрэшце ўбачыла, што ёй бліжэй Рыгор, бо праўда мужыцкая на яго баку.

Аднак, найбольш характэрнаю ў сэнсе фармальнае апрацоўкі сюжэту зьяўляецца творчасць **М. Зарэцкага**. Зарэцкі ў прозе ўмее знайсці ў душы сваіх герояў, іх паводзінах і акаляючых абставінах такія, здаецца, нязначныя і загэтым упускаемыя іншымі пісьменьнікамі, «дробязі», сынтэз якіх дае сапраўды жывы, як на далоні, вобраз чалавека з

хутчэй узгадаванае шкодаю да яе малядо, пакрыўджанае лёсам у замужы з нялюбым калекам.

(Мар'я—там-жа, 156 стар.).

Аснач, герой—сялянін з добрымі вачыма, частуе палоненага ім панабандыта вчэраю. Ворагі яны да сьмерці, але вораг Аснача ў яго руках. Захапленьне Аснача пашачнаю гульнію выпадкова прывяло да стыку іх на гэтай глебе. Стаяла пытаньне—хто каго. «Абыграць яго, перамагчы, бо іначай нямаведама што». Перамог пан. «Аснач падаўся варожаму пану». І вось нейкі нядобры выбліск у вачох пераможцы, клясавы гонар селяніна.

Усебеларуская канфэрэнцыя „Маладняка“, якая адбылася 15-га лютага ў гор. Менску

— Куды ты? запытаў яго Васіль.

Чырвонаармеец зьнячэўку здрыгануў, а потым, блізка схіліўшыся над Васілём, прашаптаў:

— Не магу больш! Уцякаю дадому.
(„На Зломе“ стар. 80).

Васіль хутка быў і сам дзэртыр. З вялікімі мукамі прабраўся праз польскі фронт у сваю вёску. Але ўбачыў што? Сьлёзы, жак братаў у панскай няволі, жонку, якая гвалтоўна прымушана была стаць жонкаю польскага жаўнера.

І Васіль апамятаўся. Ён зразумеў, дзе быць трэба. Ён вярнуўся ў пакінутыя шэрагі і жыцьцём у бойцы з гвалтаўнікамі заплаціў за сваю здраду. Апавяданьне «Маці» (гл. «На Зломе») яшчэ больш захапляюча па глыбіні фэбулы і яе афармленьні.

Браты Рыгор—камуністы і Міхась—

усімі яго дадатнасьцямі слабасьцямі. Толькі сапраўдны мастак здольны так арудаваць з сырым матар'ялам. І пры гэтым, ніякае ідэалізацыі, ніякага падхарошваньня, жыцьцёвы рэалізм, які на кожным кроку акаляе нас.

Вось старшыня павятовае ЧК, бястрашны зьнішчыцель шкоднікаў рэвалюцыі, умее палка любіць, ды й каго—панскую дачку, жонку бандыта.

(Ворагі—„У віры жыцьця“ 21 стар.).

А вось Чаплук з двума абліччамі—афіцыйнымі і сяброўскім, любімец усё часці, настолькі зросься з ёю, што пакінуць яе ўжо ня ў сіле.

(Чаплук—там-жа 149 стар.).

І яшчэ. Палкае каханьне маладых чырвонаармейца Ляксандры з сялянскаю—гаспадыняю кватэры, каханьне,

Аснача, ці мо' злорадны сьмех пана—але непшта несьведмае штурхнула руку Аснача на пераможцу. І ўсе былі згодны з Асначом, быццам кожны разважаў сваім простым нямудрым розумам:

— Яму трэба было гэтак зрабіць.

(Полымя № 4 за 1924 г.).

У нас ёсьць і чырвонаармейская літаратура прыгодніцкага жанру—апавесьць Ан. Вольнага «Два» і калектыўны раман «Ваўчаняты».

Як бачым, эпоха чырвонаармейскіх паходаў займае ў нашай літаратуры не малое месца.

Але гэта толькі пачатак. Прыдуць новыя тварцы, якія ў нашай эпосе знойдуць нявычарпаныя крыніцы для сваёй творчасці.

Пятро Глебка.

На перавыбарах сельсавету.

Цёмная ноч. Задрамала сяло.
Звоніць марозная ціш.
Хаты сьнягамі да стрэх замяло;
Ў белым адзеньні бяроза стаіць,
долу спусьціўшы гальдэ.

Меркнудь агні, навяваючы сон;
сьнег пад нагамі хрусціць.
Бляскі кладуцца з вялікіх акон,
цень неспакойна шасьціць—
кожнаму дарыць наклон.

Сьлед, а за сьледам ізноўку сьляды—
вось і сьцяжынка лягла—
белай істужкай віецца яна,
дзе растапілася мгла
і пасьцілаецца дым.

Тамака ў дымных у хмарах наскрозь
(проста—ня ўбачыць людзей)
чуецца водар данскіх папарос:
добры, відаць, самасей,
хоць не на глеі узрос.

Дымныя хмары сінеюць гусьцей...
— Скора адчыніцца сход?
Многа сышлося сваіх і гасьцей...

— Прапу падлічым за год—
шмат ускладалі надзей.

Ціхне гамонка. Ціпэй сумятня.
Вышаў прыехаўшы шэф.
Лепшыя мейсцы сьпяшаюць заняць;
гасьне ўстрыжованы шэпт;
слова бярэ старшыня.

* * *

Ніхто мо' дагэтуль у марах ня сьніў,
ніхто на вадзе не гадаў,
каб кожны загнаны калісь селянін
сягонячы быў гаспадар.

Нататкі зрабіўшы каравай рукой,
выходзіць к сталу гаварыць.
І простыя словы ліюцца ракой,
і зірэ агняцвіетам гарыць.

Праўдзіва кідае хвалу і дакор
і лічыць усе недахопы:
— Давайце, таварышы, ўзьняцца да
адвагі й напорнасьці хопіць.—^{вор,}

Канчае прамову сваю селянін,
за гэным—выходзіць дзядуля.

У вочах, таксама, палаюць агні
і грудзі хістаюць кашулю.

— Збудована дужа, ды многа чаго
яшчэ і зусім не чапана.
Ня мала пражыў я вось тутака год—
збыў паншчыну, войны і пала.

— Успомнім, браточкі, наказ Ільліча—
да працы нязьменна ён клікаў;
закончым будынак, каб новы пачаць,
будынак слаўты, вялікі!

І дзіўна—калісьці загнаны бядняк
сягоння ў сяле гаспадарыць.
— Мы хочам краіну саветаў узьняць—
чытаеце лезунг на тварах.

* * *

Месяц скаціўся за горы даўно,
ўзышла залатая дзяньніца,
а ў школе гарэла агнямі вакно—
ня сьпіцца нікому, ня сьпіцца...

І толькі, калі парадзеў трохі змрок,
іржава заскрыпалі дзьверы:
са сходу расходзіўся шумна народ,
просякнуты моцнаю вераю.

С. Хурсік.

З Д А Н Ь.

(Сказ камісара).

У 19 годзе чырвоны казаці конны
полк, у якім быў я камісарам, зіма-
ваў у невялічкім мястэчку вярстох у
дваццаці ад фронту,—пачаў апавя-
даць былы камісар Сяргей Дабрыня.—
З Дзянікіным тады біліся.

— На вучастку майго палка было ціха.
Пасьля цяжкіх боёў на іншых франтах,
тут мы жылі досыць спакойна.

Для мяне, як палітирацаўніка,
праўда, працы заўсёды хапала, але
ўсё-ж такі калі-ні-калі знаходзіўся і
вольны час.

Як прышла вясна, значна паве-
сялела. З дня-на-дзень чакаем зьмен
на фронце. Як няма чаго рабіць, ва-
лэндаемся ў стэпу. А зеляніна наўжо
такая, што аж вочы разьбягаюцца.

Часьцяком гуляў адзін.

Аднойчы, прагульвакчыся за мя-
стэчкам, сустраў у стэпу свайго
чырвонаармейца. Ён швэндаўся між
травы. Заўважыўшы мяне, шырока
ўсьміхнуўся і хутка пайшоў мне насу-
страч. Яго ўвесь полк ведаў, як най-
дасканалышага дэвіака.

— Гуляць ідзеце, таварыш ка-
місар?—звярнуўся ён да мяне, пады-
шоўшы бліжэй і матнуўшы доўгаю вя-
лаю рукою ля шапкі.

— Так-так, думаю, прайсьціся...

— Калі хочаце—я вас завяду ў та-
кое месца, што вы адтуль і вылазіць
не захочаце?

— Ого, куды-ж гэта?.. вядзі.

— Вось туды за горку,—паказаў
ён пальцам на захад,—там ёсьць ста-
рыя-старыя могілкі... Зарасьлі кустамі,
травою. Пасярод могілак старэнькая
гарбаценькая каплічка. Чуць трымаецца
яна. Амаль-што зусім згінула. Туды часта
ходзіць і наш камандыр.

— Вядзі-вядзі...

Пашлі. Чырвонаармеец бесьпера-
станку расказвае мне аб гожасьцях
могілак, а я напоўуважліва слухаю яго,
а між тым сам пра сябе думаю. Ніколі
камандыр палка (стары царскі капі-
тан), мне аб гэтых могілках ні слова
не казаў... Цікава... А гуляць, дык
амаль-што кожны дзень хадзіў ды, пад-
час, падоўгу прападаў...

Могілкі, як могілкі... Якое там
уражаньне яны маглі зрабіць на мяне.

Абглядзелі каплічку. Без дзьвя-
рэй. Купал у некалькіх мясцох пра-
ламаны і зрабіўся прытульным па-
мяшканьнем птушак усялякіх. На сьцен-
ках цэвіль. Пакалечаныя часам і паго-
дай сьвятыя пазіралі са сьцен, як мі-
зэрныя шкідеты. Не царква, а зьвя-
рынае логавя нейкае.

Увечары за гарбатай я асьця-
рожна пахваліўся «свайму» капітану:

— А я сёньня і на могілках па-
быў...

Сівабароды з чорнымі на вы-
каце вачыма капітан нэрвова стра-
пянуўся.

— Ня люблю я могілак,—сказаў ён
у шклянку, ня глядзячы на мяне,—
ня раю вам хадзіць туды...

— Чаму?

— Ды так... Там нічога цікавага
няма...

— Гніль усё.

Капітан ломана ўсьміхнуўся ў
шклянку.

— Сяляне баяцца гэтых могілак.
Ходзіць чуткі, што здані тут зьяў-
ляюцца, дык ніхто і носу не паказвае.

— Цёмны люд,—заўважыў я,— а
вось няхай-бы нямаведама што, дык
я не пабаяўся-б.

Капітан гіранічна пакачаў галавою.

— Дармо, што вы камісар, а каб
што, то так перапужаліся-б, што о-ё-
ей!..

— Дарэмна думаеце так. Хочаце—
сёньня-ж пайду і пераначую ў капліцы.

Капітан ізноў нэрвова страпянуўся.
— Кіньце лепей і гаварыць аб гэ-
тым. Я неяк адзін раз зайшоў туды

выпадка, дык там вужаўя, проста, як чарвей... Ды мала што можа здарыцца. Толькі первы папсуецца.

— Чорт з ім.. пайду!?

— Што вы, Сяргей Уладзіміравіч, усё гэта глупства... Час трывожны... Раптам поле запатрабуюць куды тэрмінава?..

— Адна вярста... Коннага за мной тады... Ды я-ж намесьніка павіну...

— Як ведаецца,—трывожна адказаў капітан, бліснуўшы зялёнымі аганькамі чорных на выкаце вачэй, — што-ж я?..

П а с ь л я гарбаты я нахутка сабраўся і пайшоў. Зацікавілі мяне і здані, і сам капітан...

Ч о р н а й птушкай распасцёрла ноч крыльлі над зямлёй. Над стэпам павяваў цёплы паўднёвы вецер. Захлабваючыся, аб чымсьці перашоптавалася высокая трава. Штосьці недаказанае і трывожнае разам чулася ў сказах таемных рухлівых расьлін.

Я, нібы цень, ціха плыў між травы і сіліўся зрокам праціць пачную шэрань. Аднак усё мае намаганні былі бесплённымі, дарэчнымі. Наўкола мяне, як сьнег у завіруху, вілася непраглядная муць, качалася па роўнядзі стэповай півучымі хвалямі, сьмяялася і плакала ў аддалі тысячама ніколі нячутных тонаў.

Б ы л о прыемна, а разам з тым і судошліва-неспакойна. Неасяжны прастор стэпу і начы пачаў навяваць на мяне жуць халодную.

Чым далей я прасоўваўся наперад, тым большая трывога насядала на мяне. Здавалася, кожны кусцік травы сочыць за мною ды пасыля, як я міну яго, голасна на ўвесь стэп крычыць аба мне.

Нарэшце, я пачаў сябе зусім кепска адчуваць. Спыніўся ды асьцярожна прылёг на зямлю. Хацелася ўпаўніцца, што я тут зусім адзін. Ляжу. Слухаю.

— Шр-шр-шр... — раптам пачуў я нявычайны шэlest травы. Прырос да зямлі. Увесь—увага.

Момантаў колькі ціша, толькі трава ледзь чутна зьвініць. Нарэшце, прыпадняў голаў, углядаюся. Высокая белая цень, як з-пад зямлі, раптам вырасла і амаль што нячутна праплыла паўз мяне ў напрамку да могілак.

— Што за чорт?!—думаю.

К а л і зьнікла цень, я ўстаў і чхутка пакрочыў услед за ёй. Асьцярожна дабраўся да могілак.

Зданню паўзу між магіл да каплічкі. Кроках у пятнаццаці ад каплічкі спыніўся. Прыслухоўваюся. Тысячы маркотных гук аў зьліваюцца ў якуюсьці жудасную песьню ды таемна ракочуць па верхавінах таполяў.

П а ў з к о м набліжаюся да дзьвярэй

капліцы. Раптам, з чорнага зеву дзьвярэй вынырнула белая здань і застыла на месцы. Я схпіўся рукою за наган і хацеў ужо утралёна кінуцца на няведамага мне ворага, як мяне навывлет пранізаў нечакана гром стрэлаў з боку мястэчка. Здань здрыганулася. Я механічна выстраліў перад сабою ў паветры і, сьцяты жахам, кінуўся назад.

Бег да мястэчка, ужо ні да чаго не прыслухоўваючыся. А вакол мяне між тым крывавым агнём пабліскавалі стрэлы, узьвізгвалі кулі. У мястэчку гарачая бойка.

Калі даскочыў да сваіх эскадронаў, даведаўся, што нечакана дзянікінцы наскочылі. З другога заходняга боку бандыты налягалі. «Свайго» капітана пры палку не знайшоў. Боём кіраваў намесьнік. Полк, адбіваючыся, павольна адступаў назад.

Вораг заняў мястэчка ды супакоіўся. Назаўтра ўранку мы кінуліся ў контр-атаку. Цераз гадзіну вораг прымушаны быў пакінуць мястэчка. Мы пайшлі далей.

— І вось тут здарылася тое, чаго я ніколі не забуду. Са ўзводам чырвонаармейцаў я кінуўся наўздагон ворагу. Ізноў завязалася ўпартая бойка. Раптам мы заўважылі, што з флангу нам ідзе галёпам шпак каля ста коньніцы. Мы крута павярнулі ў бок, каб адступіць і заняць больш зручную пазыцыю. Ад'яжджаючы назад, я раптам пачуў, што конь мой пачаў асядаць. У вадзін момант я выскачыў з сядла. Конь зваліўся. Каля яго ўпаў і я.

Паднялі мяне дзянікінцы. Забралі з сабою. У іхнім штабе я сустрэў аднаго з сваіх паліткіраўнікоў і... «капітана». Ён нас абодвух і выкрыў. Суд кароткі.

Увечары вывелі за станіцу ў роў. Самі на конях, а нас пасадзілі на зямлю. Абглядзелі на паліткіраўніку вопратку (была кепская) і зараз-жа закалолі. Чарга за мною. Паварачваюся бокам, каб паказаць сваё галіфэ...

— А ну, скінь штаны,—загадаў адзін з дзянікінцаў.

— Я, седзячы, зьняў боты, прыўстаў, каб расхіпіць галіфэ і... раптам як цягану ходу...

— Тра-тра-тра!..—громам пасыпаліся ўслед за мною стрэлы.

Бягу, валяюся, ізноў усхапліваюся ды далей бягу. У вачох то агонь, то цемра.

Выбіваючыся з сіл, дабег неяк да якойсьці станіцы. Пагоні ня чутно. У станіцу не зайшоў. Адпачнуць лёг на полі ў баразьне.

Як пачало сьвітаць, асьцярожна пайшоў шукаць сваіх.

Гадзін цераз шасьць вандраваньня, нарэшце, знайшоў. Прышоўшы ў мястэчка, зараз-жа прыляў кіраўніц-

тва палком і ізноў у бойку, каб ня даць ворагу зрабіць перастаноўку сіл.

Ударылі. Нашчэнт разьбілі некалькі конных сот, а галоўнае, захапілі ў палон штаб палка іхняга і «свайго» капітана. Хацеў застрэліцца — не паспеў.

Узялі яго на цыгундар.

— Мяне, кажэ, у палон узялі, ну я і быў прымушаны што-колечы ім расказаць...

— Нечакана допыт капітана крута павярнуўся ў другі бок.

У штаб увайшоў мой веставы, якога мы палічылі былі ўжо за пагібшага.

— Адекуль?

— Уцёк ад Дзянікіна... Гэ, і камандыр наш тут?—зьдзівіўся ён, заўважыўшы ў штабе капітана,—а я думаў...

— Судзіць будзем яго...

— Праўда?

— Так.

— Тады я—наилешшы сьведка.

— Ну, кажы.

— Як толькі таварыш камісар пашоў начаваць у капліцу,—пачаў мой веставы, стукаючы кулаком па сталае,—наш былы камандзір таксама хутка пайшоў з кватэры. Я за ім. Ён зайшоў у вадзін дом, і хутка адтуль вышла, замест яго, высокая жанчына ў белым адзеньні. Гэта быў ён. Я яго спазнаў. Цераз агароды ён падаўся да могілак. Я назіраю за ім.

— На могілках было шмат невядомых людзей. Камандырых нахутка зьвёў з могілак, а сам зашоў у каплічку.

Калі таварыш камісар стрэліў і кінуўся наўцёкі, за ім пагналася страляючы чалавек трыццаць невядомых. Камандыр распрануўся з вопраткі «здані» і таксама пабег за імі. А за камандырам і я.

Ля мястэчка яны накінуліся на наш другі эскадрон, які адбіваўся ад дзянікінцаў.

— Навошта вы пераапаналіся ў жаночую вопратку?—запытаў я ў капітана.

— Я ня ведаў, што гэтак хутка наступяць дзянікінцы... Там нічога такога ня было... Я хацеў проста напужаць вас...

— А што было-б, каб я вас застрэліў?

Капітан усміхнуўся.

— Вы гэтага ня здолелі-б зрабіць..

— Чаму?—зьдзівіўся я.

— А таму, што вант рэвальвэр я паспеў-бы перазарадзіць пустымі патронамі.

Усе прысутныя ўсміхнуліся.

Такім чынам, я даведаўся аб таемнай здані, якую бачыў у стэпу і ля капліцы.

— Назаўтрае «наш» капітан, паводле прыгавару рэўтрыбуналу, быў расстраляны.

Н. Вішнеўская.**Р А Н Ь Н Я Е...**

Апалі лёгкія туманы
На грудзі цёмных камяніц,
З палёў далёкіх ясны ранак
Узьняўся ў пясках залатых.

Узьняўся, устаў... рукою трывожнай
Пазалаціў на вежы час.
І жменяў поўнай красан гоных
І срэбра кінуў для украс...

Іду... вясёлы льецца гоман,
На стрэчных вуснах ярні сьмех...
Як добра жыць!.. Тугу, надломы
Завеяў звонкім срэбрам сьнег...

Руку, таварыш, любы браце,
Няхай ня пляміць твару цень...
Хто шчырасьць сэрца не растраціў,
Таму так лёгка ў гэты дзень.

Руку, таварыш... Сьвет і людзі
Прастор і сонца—ўсё для нас!..
Вятрам разхрыстаныя грудзі,
Пакуль у сэрцы пал ня згас.

Вятрам ўсхваляваныя грудзі...
Нам шчыры сьмех ня рэдкі госьць.
Ў цалунках сонца ўсё пазбудзем.
Мы—маладосьць!.. Мы—маладосьць!..

Н. Чарнушэвіч.**Г О Л А С П Р А Д В Е С Ь Н Я.**

Чуеш, стомлена шэпчаць кусты,
Голас жалбу разносіць угрунь...
Какалушай на беразе тым
Гэта я для цябе гавару.

Сьвння скончыўся зімні мой сон,
Ўся ў жаданьнях купаюся я—
Ой, прылегчы-б на мокры пясок
ды на рукі апалення.

І ня квапся ісьці да мяне,
Берагамі парэзаны мы,
Мне адной па табе трупянец
Пад апошнія скаргі зімы.

Дай-жа, зрокам цябе абніму,
Недасяжнае радасьці здань...
Ах, ты сэрца майго каламуць,
Як таемнасьць тваю перадаць...

Знай, як майскі адзену вянок,
Бель-пялёсткі асыплюць мой куст,
Вось цябе я паклічу ізноў,
Перакіну праз рэчку руку.

Рві, палуй мае кветкі тады.
Сьмехам злым недасяжнасьць аблай,
Пакуль распачы горкае дым
Стане вочы табе засьцілаць.

Не вляні-ж ты каханьня майго,
Ўвесь жаданы, увесь родны паэт:

Для цябе зацьвітацьму штогод,
Хоць з табой не спаткацца павек.

Я. Ліманаўскі.**Н А Р А З Ь В Е Д Ц Ы.**

За апошні вяртай вёрст сем было
да вялікага возера. Трэба было адшу-
каць свае часткі, якія пры адступлень-
ні парвалі сувязь.

Багун узяў толькі чатырох кавалеры-
стаў свайго атраду і яны паехалі ў тым
напрамку, дзе была расстаўлена варта.

Ўся ваколіца была зьнішчана ў ча-
се старой вайны. Асабліва дзика, бязь-
людна і жудасна было ў зьнішчаным
мястэчку. Брукаваныя вуліцы парасьлі
рэдкай зелянінай. Дзе-ні-дзё на месцы
дамоў стаялі яшчэ рэшткі мураваных
сьцен і кучы руін. Вялізны гмах
касьцёлу, з прабітымі сьценамі, падзю-
раўленым, падвертым дахам панура
высіўся над вялізнымі могілкамі мя-
стэчка. Шматы бляхі хісталіся ад па-
веву ветру і скрыпелі няпрямна дзі-
кім гукам. Вуліцы і рынак апаясаны
чорнай ніткай акапаў; цяпер яшчэ па-
кінуты і парасьлі сорнаю травой. Ба-
гун добра памятаў гэта мястэчка да
вайны—жывое, кіпучае, з новымі му-
раванымі будынкамі, што вырасталі
на яго памяці. Усё зьнішчана, спа-
лена, людзі расвіданы па шырокіх
прасторах Расеі. Шматлікімі струмень-
нямі ўцекачоў пацяклі яны з Белару-
сі ў розныя бакі, пакідаючы за сабой
адзіночныя могілкі.

Сум, нейкі балючы сум, акутаў Ба-
гуна, захапіў яго думкі. Ехаў па дзі-

кай, парытай акапамі, перагароджанай
калючым дротам дарозе. Навокал ад-
настайнае поле. Акапы, калючы дрот,
зямлянкі, выбітыя ад снарадаў ямы.
Няма жыцця, няма таго гоману, ла-
янкі, сьпеву, ня відаць стракатых хус-
так і срабрыстага блёску кос. Нейкае
мёртвае, як у байцы, царства.

Агорнуты сумнымі, прыкрымі дум-
камі, Багун не прыкмячаў, як бег час.
Мінулі першую і другую варту. Хутка
павінна быць ужо трэцяя і апошняя
варта—там на ўзгорку, дзе была ка-
лісьці вёска. Пад'ехалі бліжэй, пайшлі
ўжо абпал дарогі руіны, па якіх
можна было пазнаць вуліцу вёскі, а
варты нешта ня відаць. Падняліся на
ўзгорак пасярэдзіне вёскі, глянулі на
другую палову вёскі,—таксама нікога
ня відаць. Толькі ў канцы вёскі стая-
ла невялічкая будка, пакрытая сало-
май і каля яе ляжаў стог з броўнаў;
відаць, чалавек вярнуўся на сваю раз-
бураную сядзібу і рыхтуецца будавац-
ца. Багун пагнаў каня і, пад'ехаўшы
бліжэй да броўнаў, убачыў нешта не-
чаканае: з-за броўнаў тырчэлі дзве
вінтоўкі, накіраваныя ў яго бок. Ба-
гун спрабаваў спыніць каня і, ня веда-
ючы што рабіць, крыкнуў.

— Вы звар'яцелі ці што, свае, чорт
вас пабары, хіба вочы заплюшчыла,
што ня бачыце,—крычаў ён, стараючы-

ся прыдаць свайму голасу ўпэўне-
насьць.

Вінтоўкі нават не паварушыліся.
Спыніў каня. Павольна высунулася з
за бровен адна галава, потым другая.
Аказалася, што свая варта прызнала
іх за палякаў.

— Скуль вас чорт прынёс? Яшчэ
хвілінку, дык мы вас спаткалі-бы па-
напаму,—казаў адзін вартаўнік, надзя-
ваючы сваю махнатую шапку, якая
ляжала тут на броўнах.

— А вы пасьпіце даўжэй, дык та-
ды зусім не адрозьніце сваіх ад чу-
жых,—адказаў незадаволена Багун.—Дзе
рэшта варты?

— Паехалі туды да возера пагля-
дзець.

Сонца ўжо была нявысока і адбіва-
лася залаціста агнявым бляскам на вок-
нах вёскі, калі яны пад'ехалі да возера.
У гэтым месцы возера вузенькае, як
быццам сьціснута абцугамі. Ад аднаго бе-
рагу да другога насыпана праз возера
грэбля, а ў канцы яе вадзяны млын. За
возерам на ўзгорку маёнткаў удадара
возера, тутэйшага памешчыка. З пра-
вага боку грэблі возера цягнулася
каля 30 вёрст, а на левым баку яно
было невялічкае, вярсты са тры ў даў-
жыню.

Больш бясспечным месцам для нач-
легу была мясьціна вёрст 15 па бе-

рагу возера. З абодвух бакоў палякам дабрацца будзе ня так блізка.

Ужо зусім сцямнела, акутала возера шрай імглою, якая разам з прахалодай-павеяла на бераг, хмызьнякі і сасьняк зьліліся ў цёмныя плямы, заміргалі зоркі.

Разведчыкі дасягнулі патрэбнага да пачлегу месца, паставілі коняй, вызначылі па чарзе вартаўніка, кінуліся тут-жа на салому і моцна заснулі.

* * *

Руіны мястэчка і вёсак ізноў сталі перад вачыма Багуна, калі яны, едучы назад, мінулі месца свайго пачлегу. У гэтым месцы на возеры, недалёка ад берагу, стаяў астравок. Бабіў ён свайёй маўклівай цішынёй і сумным характам. Узгорак, старэнькая каплічка пасяродку, зялёнакудры букет дрэў навокал, усё гэта адбівалася прыгожым малюнкам у бліскачай люстры возера, вабіла ў сваю ціхую цень асалодай адпачывку, жаданьнем забыцца пра цяжкасці і небяспеку іх падарожжа. Стомленасць злучалася з адчутым сумам ад нядаўна бачаных малюнкаў разбураных сядзіб.

Цяпер яны ехалі навольна. Дакучала паўднёвае сонца, сляпіла запаршаныя пылам вочы, адбіваючыся ад бліскачага люстра возера. Дарога то набліжалася да возера зусім блізка, бегла па зьвілінах берага, то адбятала далей, праз вёскі, невялікія лясочки.

Багун азірнуўся на астравок з дрэвамі і адзіотнай капліцай, прыжмурыў ад бляску вочы, глянуў на зялёны сасьняк супроць вострава. Якраз у гэтым месцы з-пад цёмных разложыстых галін сасняка бегла дарожка. Павярнуў каня да сваіх таварышоў, каб запрапанаваць зрабіць перапачынак, і калі выпадкова глянуў яшчэ на сасьняк, — убачыў, што з яго паказаўся адзін, а потым некалькі польскіх разведчыкаў, усяго больш 10 чалавек.

І адначасова, калі Багун з таварышамі пагналі коняй, пачаўся здагон. Невялікая адлегласць іх падзяляла і ўсё больш і больш змянялася. Багун зразумеў, што яны не паспеюць даскакаць нават да свайёй варты, — дагонаць іх палякі.

Некалькі хвілін уцёку здаваліся занадта доўгімі. Змораныя коні пачалі змяняцца хуткасць. Паганяючы каня і азіралечыся ў тыл, ці далёка палякі, Багун не паспеў нахіліцца пад галінамі адзіотнай сасонкі каля дарогі і яму сарвала шапку. Успомніў Багун, што ў шапцы якраз былі паперы, якія ён вёз ад суседняй групы... «Не, няможна згубіць», раптам працяла думка Багуна. Ён хутка павярнуў каня і паскакаў насустрэч палякам,

каб падняць шапку. Чуў, як у польскай разведцы заракаталі, убачыўшы яго клопаты аб шапцы. Яшчэ хвіліна, Багун схіляецца, хапае з зямлі шапку, паварачвае каня... А палякі зусім блізка... Некалькі стрэлаў... кулі ня трапілі. Свае ўжо далёка. З пачатку нібі-та хацелі стрымаць коняй, але калі убачылі, што Багун скача за імі, пагналі далей. Багуну здавалася, што ўдзячы ўжо немагчыма. Хацеў парваць паперы, — адклаў гэта на апошні момант. Падшпорыў каня, хутчэй паехаў. Прамільгалі засланя пылам вясковыя хаты, поле за вёскай, роўнае поле, а за ўзгоркам яшчэ пару вёрст і грэбля.

Конь Багуна лепшы, адлегласць паміж палякамі і ім аднолькавая, а паміж імі і сваімі пакрыху змяняецца. Вось свае ўжо пад'яжджаюць да грэблі. Багун спрабуе крычаць, — ня чуюць. Свае ўвехалі на грэблю, схаваліся за млынам. Багун ужо на грэблі, а свае ў тым канцы яе. Багун крычыць і паказвае знакам, каб яны сьпяшыліся. Ня чуюць, праехалі грэблю... Што рабіць?.. Багун крычыць яшчэ, азірнуўся, паехалі больш навольна. Багун пад'яжджае да канца грэблі, а з тылу на грэблю выехаў першы польскі коньнік, за ім другі. Багун яшчэ раз крыкнуў сваім і, не чакаючы ўжо болей, саскочыў з каня, схпіў вінтоўку і пачаў страляць. Свае зразумелі, сьпешыліся і бягуць да Багуна, адзін астаўся каля коняй. Яшчэ праз хвіліну далі залп у чатыры вінтоўкі, другі... Першы польскі коньнік спыніўся, павярнуў каня назад, рэшта павярнулі за ім і схаваліся за млынам у канцы грэблі.

— Пакуль яны праскочуць грэблю, палову зьвінем, а з рэштай справімся, — кажа Багун, выціраючы потны лоб рукавом сьвіткі.

І сапраўды: праскакаць вужкую грэблю па роўнай лівіі пад абстрэлам, палякі адразу не адважыліся. Першая небяспека мінула. Але як быць далей? Пакінуць пазыцыю-усё роўна здагоняць, пакуль даскочыш да свайёй варты.

Каля возера на сенажаці пасецца стада кароў. Два пастушкі, пачуўшы стралявіну, уцяклі ў лес. Праз некалькі хвілін страляніна сьціхла. Навокал цішыня, толькі баля млыну з шумам падае вада.

Багун заўважыў, як частка польскіх коньнікаў праехалі каля памешчыцкага саду, накіроўваючыся ў канец возера, каб заехаць ім у тыл. Небяспека зноў зьявілася і пакінуць пазыцыі нельга.

Твары разведчыкаў спахмурнелі. Глядзяць на Багуна, а той чамусьці змоўк і, нічога не сказаўшы, пайшоў у лес. Напружанае чаканьне.

Нарэшце Багун зварочваецца, а за ім ідуць два пастушкі.

— Вось вам стрэльба і патроны, — кажа хлапчукам Багун. — Страляйце туды ў млын, толькі ня надта часта. Праз поўгадзіны можаце схавацца ў лесе.

Разведчыкі спачатку не разумеюць, а потым дружна сьмяюцца.

— Хай цябе, і прыдумаў.

— Ня трацьма часу, хлопцы, хутчэй праз лес да сваіх, — тлумачыць Багун.

У лесе без дарогі хутка не паедзеш. Праехаўшы амаль крокам з вярсту, разведчыкі натрапляюць на дарогу і едуць, ня ведаючы, куды яна выведзе. Нарэшце лес парадзеў. Асьцярожна, каб не спаткацца з палякамі, разведчыкі дабраліся да ўскрайку лесу і пачалі прыглядацца. За лесам пасекі, уздоўж ідзе дарога, мусіць тая, што ад возера да варты.

Праз некалькі хвілін разведчыкі ўбачылі, як з канца возера выехала польская разведка і накіравалася сюды да раскрыжаваньня дарог. З боку грэблі чуліся яшчэ адзіотныя стрэлы.

— Мая батарэя грывіць палякаў, — жартваў Багун. — Дайце, хлопцы, мы і тут іх крыху панапалохаем. Ты, Андрэй, цяпер бяз стрэльбы, дык будзеш нестравай ротай. Правядзі праз лес коняй, каб не заўважылі палякі, туды на дарогу і схавай у маладым ляску. А мы пойдзем спатыкаць.

Кусты арэшніку схавалі 4-х разведчыкаў. Расступіліся арэшны ля сталёвых ствалоў вінтовак, расступіліся, каб не засланяць дарогі ад вачэй разведчыкаў. Палякі шпарка набліжаліся. Стрэлы з боку грэблі сьціхлі, і відаць было, як палякі пільна паглядалі ў той бок. Мо' і там прарваліся, адкрыўшы ашуканства. Каб не наскочылі хоць адначасова.

Разведчыкі прыкладаюцца да вінтовак.

— Чакайце хлопцы, падпусьцім бліжэй, цэліцца толькі добра, — настаўляе Багун.

Вось зусім блізка польская разведка, чуецца гутарка. «Раз, два тры»... гукнулі дружна чатыры вінтоўкі. Коньнік наперадзе зваліўся з сядла, другі пахіснуўся, але яшчэ трымаўся. Рэшта трое павярнулі спалоханыя назад. Адзін за другім гувнула некалькі залпаў. Першы ранены ўжо зваліўся, трэці выпусціў стрэльбу з рук і трымаўся, прылэгшы, за шыю каня, рэшта двое, невядома ці былі яшчэ ранены, — гналі як мага хутчэй коняй і схаваліся за гущаром, на павароце дарогі.

Увесь вечар і ноч чакалі разведчыкі, разам з вартай, нападу.

Так і не дачакаліся.

— Не хапіла храбрасці нападаць. Дык у нас-жа свая батарэя каля грэблі.

НОВАЕ АБ БАГУШЭВІЧУ.

Надаўна ў віленскай польскай газэце «Кур'ер Віленскі» (за 11-2) быў надрукаваны вялікі артыкул аб жыцці і творчасці пачынальнага нашага нацыянальна-культурнага адраджэння Францішка Багушэвіча. У гэтым артыкуле побач з даволі няўдалымі спробамі зрабіць з Багушэвіча палітыка, польскага патрыёта і прыхільніка паноў, — ёсьць і цікавыя біяграфічныя (а таксама і некратэгічныя) весткі.

Пачынаецца артыкул апісаннем пахавання песьняра, далей апісваецца віленскі перыяд яго жыцця і нарэшце ідзе «крытыка» яго твораў і пробы здавесці польскасць Багушэвіча.

Пры вестцы аб смерці Багушэвіча м. Вільні выехала ў м. Жупраны (Ашмянск. нав.) два гурткі: адзін гурток уладых адвакатаў і другі гурток, к яким прымаў удзел і аўтар артыкулу (п. г.). Абодва гурткі везлі з сабою вянкi і мелі на мэце ўдзел у пахаванні Багушэвіча. «Мэта падарожы была супольная» — бажа аўтар артыкулу — «але нас раздзяляла істота таго, за што мы хацелі ўшанаваць нашага незабываемага (nieodżałowanego) Нябожчыка». А за што хацелі ўшанаваць нябожчыка, якога аўтар піша нават на знак пашаны з вялікае літары, — нічога не гаворыцца, і тут можна толькі дагадвацца. Малады адвакаты, як відаць, хацелі ўшанаваць свайго старэйшага калегу, жыццёвымі парадмі якога ім, быць можа, даводзілася карыстацца. Ну, а другі гурток, у якім быў аўтар разглядаемага артыкулу? Баручы пад увагу, як пан «энэр» стараецца давесці і абараніць польскі натрытызм Багушэвіча, можна думаць, што і ўшанаванне мела падобную-ж мэту. Вядома, што ў маладыя гады Багушэвіч прымаў удзел у паўстанні 1863 году і быў ранены ў нагу. Магчыма, што гэта якраз і мелася на ўвазе аўтарам артыкулу і яго спадарожнікамі.

Аўтар артыкулу ўспамінае далей пра сваю прамову над сьвежаю магілаю Багушэвіча ў прысутнасці ўрадна і нейкага адстаўнога генэрала. У сваёй прамове, сказанай па-польску, аўтар адначасна замілаваў Багушэвіча «да мясцовага люду, значыць да беларусаў, і яго ідэйную працу над усведамленьнем і асветаю гэтага люду». Пасля прамовы аўтар чакаў прыкрасці з боку расейскае ўлады, і сабры страшылі яго Сыбірам ці,

прынамсі, турмою. Але ўсё абышлося ціха.

Далей ідзе найболей каштоўны дзеля нас частка артыкулу з біяграфічнымі весткамі аб Багушэвічу, і гэтую частку мы падаем у літаральным перакладзе, як дакумант да гісторыі нашае літаратуры:

„Трыццаць з лішкам гадоў таму назад, калі яшчэ ня было тых вялікіх рынкавых будынкаў, што цяпер так добра служаць свайму прызначэнню, пляц гэты быў так званым збожжавым торгам.

Прылегла да яго на Коннай вуліцы аднапавярховы дом быў заняты некалькімі лепшымі кватэрамі і цэлым радам меншых, якія злучаліся з заездам дзеля сялян.

Адно з кватэраў ад Коннае вуліцы займаў Фр. Багушэвіч з жонкаю і дваймі дзяцямі. Гэтую кватэру было лёгка пазнаць, бо асабліва ў тарговыя дні каля яе парогу заўжды было шмат сялян. Пан адвакат, наоупраць звычайна колегаў, прыймаў сваіх кліентаў ужо ў 5-6 гадзін раніцы вясною і летам, а справы разглядаў ня толькі ў сваім габінэце, але нярэдка і ка вуліцы.

Адгэтуй можна было-б вывесці, што Фр. Багушэвіч меў шырокую практыку, а разам з гэтым і значныя даходы. Але гэты вывад быў-бы праўдзівым толькі напалавіну, бо практыка сапраўды была вельмі вялікая, а даходы — вельмі малыя.

Але наш адвакат не бедаваў аб гэтым. Яму найпрямей было скончыць справу адразу.

Гэтан было тагды, калі ён заклінаў стораны да сябе і знаёміўся са справаю.

Вядома, што беларускія сяляне любяць судзіцца.

То за жэрду, вынутую з плоту, то за забітую ў гародзе гоў, то за пару гарцаў атрэсеных дзінкі грушаў на мяжы — сяляне ня толькі трацяць дарэмна час, але і нясуць значныя грашовыя выдаткі на заплату адвакату, частаванне сьведак і г. д.

Багушэвіч душыў такія справы, проста, як хорт зайцоў. Пагаворыць з адным, пагаворыць з другім, а потым кажа аднаму з праціўнікаў абляць другога дурнем і балванам, а часам і даць у морду. Потым стораны цалаваліся і дзякавалі пану адвакату за прымірэнне. Слава адваката расла, але грошы капалі вузкім струменем.

Але Багушэвіч ня скардзіўся. Кожны тыдзень ездзіў у родныя Кушляны (некалькі вёрст ад Жупран) папалаваць на зайцоў і аглядзець сваю вельмі прымітыўную фальваркавую гаспадарку. А вечарамі замест таго, каб сядзець над томамі законаў, займаўся пісаннем сваіх вершаваных беларускіх твораў.

Багушэвіч ахвотна абкружаў сябе інтэлігентнаю моладзду, ахвотна гаварыў з ёю, ня раз даючы прыклад мілае, шчырае забавы. Прыняў удзел у самай першай экскурсіі на чайках з Вільні да Коўні, але на асаблівых умовах. Ён ехаў з намі, але ва ўсім захоўваў дзеля сябе вольнасць рухаў і спосабу жыцця. Пэўна-ж, мы адразу згадзіліся на гэта.

Багушэвіч выехаў разам з сваім сваяком Габрыелем Радзевічам на асобнай

чайцы і з асобным гаспадараннем. Гэта значыла, што яны жыліся асобна, начавалі асобна і г. д. Памятаю, як начавалі на беразе ракі пры агні, падтрымліваным праз усю ноч, як абавязкова варылі сабе два разы на дзень кашу і гатавалі скваркі. Калі мы прытрымліваліся поўна цвярозасці, Багушэвіч з Радзевічам ва разы на дзень выпівалі па чарцы і закусывалі скваркамі. На раніцы, калі мы олькі што пачыналі варушыцца каля сам вару, гэтыя двое даўно ўжо былі выехаўшы наперад, і мы іх даганялі толькі ў палу-днёвую сьпеку.

Думаю, што, пасля ўсяго вышэйсказанага, кожны лёгка зразумее, што Фр. Багушэвіч ня любіў свае прафэсіі, яная была звязана з неабходнасцю заробкаў. Дзеля гэтага надзвычайна ўдачай дзеля яго была спадчына па нейкай сваячцы, што пакінула яму нешта каля 30 тысяч рублёў.

Наш песьняр павесялеў і зрабіў круты паварот у сваім жыцці. Перабраўся з Вільні ў Кушляны, паправіў дом, падняў гаспадарку добрым інвэнтаром і стараннаю апрацоўкаю, што запэўніла яму небагатае, але пэўнае ўтрыманне. Рэшту гатоўкі ён выначыў дачыні вучыцца на сьпявачку і сыну дзеля аманчэння вышэйшае школы.

Але спаткала яго адна няўдача, а потым і другая, а сьледам за імі прыйшла фізычная хвароба, і сілы пачалі гаснуць. Але да апошніх дзён жыцця ён захаваў спакойнасць духу і веру ў лепшую будучыню.

Што-ж належыць да спробаў пана «энэра» залічыць Фр. Багушэвіча да «rzetelnych polaków», альбо, прынамсі, да людзей, што ў часы нашага нацыянальнага заняпаду гаварылі аб сабе: «Gente Alboruthenus, natione Polonus sum», — дык наўрад ці варта нават з гэтым спрачацца. Невядома, выходзячы з якіх меркаванняў Фр. Багушэвіч прымаў удзел у паўстанні 1863 году. Аб гэтым накуль што ў нас няма ніякіх дакумантаў, і справа чакае яшчэ свайго вытлумачэння. Але нават калі дапусціць, што ў маладыя свае гады Багушэвіч быў поўны польскага натрытызму, дык гэта-ж толькі маладыя гады, за якімі прышоў дасцьцельны век.

Па аналогіі можна ўспамінуць, як гады тры таму назад, калі ў нас гатавалася сьвята 400 гадавіны (беларускага) друку на Беларусі, — адна з варшаўскіх газет (здаецца, «Кур'ер Польскі») пісала з гонарам, што Польшча вось дала беларусам іх першага культурніка вялікага размаху — палітыка Францішка Скарыну з Плоцку.

Таксама польская буржуазя не пакідае бяз увагі і другога нашага Францішка, стараючыся яго прысвоіць.